

SECTION 2. PLANT PROTECTION AND QUARANTINE

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-384-2-14>

DYNAMICS OF RODENTS POPULATIONS IN UKRAINE DURING THE WAR

ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ ПОПУЛЯЦІЙ ГРИЗУНІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Kononenko Yu. M.

*Doctor of Philosophy,
Assistant at the Department of Plant
Protection, Genetics and Breeding
Odesa State Agrarian University
Odesa, Ukraine*

Кононенко Ю. М.

*доктор філософії,
асистент кафедри захисту,
генетики і селекції рослин
Одеський державний аграрний
університет
м. Одеса, Україна*

Balan G. O.

*Doctor of Philosophy,
Associate Professor at the Department
of Plant Protection, Genetics
and Breeding
Odesa State Agrarian University
Odesa, Ukraine*

Балан Г. О.

*доктор філософії,
доцент кафедри захисту, генетики
і селекції рослин
Одеський державний
аграрний університет
м. Одеса, Україна*

Більшість бойових дій в Україні припадає на степову зону України: Миколаївську, Херсонську, Запорізьку, Луганську, Донецьку та Харківську області, які є унікальним та важливим оселищем, де мешкають численні рідкісні види гризунів. Війна не робить різниці між природоохоронними територіями та ріллею, а також не зважає на види, яким загрожує зникнення [1].

Завдяки величезному біологічному потенціалу гризуни відіграють важливу роль у харчових та енергетичних ланцюгах. Природно, вони є ланцюжком харчування біоценозів, який ні в якому разі не можна порушувати. Без них ні ліси, ні поля, ні інша частина природи не змогла б повноцінно розвиватися. Але, останні 2 роки Україну спіткала нова халепа – нашествия мишей. Особливо масштабно це відчувається на фронті.

На території України серед мишоподібних гризунів у польових умовах найбільш поширені та шкідливі полівки (нориці): нориця звичайна, нориця гуртова, нориця-економка, нориця водяна, нориця руда, миша лісова, миша хатня, миша польова, миша курганчикова, щур вичайний, ховрах крапковий та інші. Вони заселяють великі площі сільськогосподарських угідь і несуть загрозу посівам зернових культур, ріпаку, багаторічних трав, просапних, овочевих культур і плодкових насаджень.

Військові не припиняють говорити про те, що окрім них, у бліндажах та окопах сидять і миші. Гризуни гніздяться у спальниках бійців, лізуть в одяг, псують їжу та воду – і їх навіть не десятки, а сотні, якщо не тисячі. Нахабні нориці заповнили бліндажі та окопи. Проблема з мишами не обмежується шкодою, якої вони завдають продуктам, аmunіції та обладнанню. Миші переносять понад тридцять різних видів збудників хвороб: зокрема лептоспіроз, псевдотуберкульоз, туляремію, чуму та мишачий тиф [2].

Такий вибух популяції має кілька причин. По-перше, засіяні поля не всі вдалось зібрати, і у гризунів було багато корму. По-друге, бойові дії непокоїли хижаків, які регулюють кількість мишей – сов ти лисиць, і вони облишили ці місця. За таких умов миші швидко розмножуються – до 10 мишенят у посліді кожних два-три тижні. Коли гризуни з'їли падалишній врожай на полях, вони йдуть з полів у пошуках прокорму. Миші лізуть до бліндажів, псують не тільки припаси, а й навіть взуття і одяг. Загальновідомо, що осінь – традиційний період, коли миші шукають собі нові домівки, щоб перезимувати. Просто під час війни їх стало значно більше.

Тенденції зміни клімату, які ми всі помічаємо, сприяють активності цих тварин, а відповідно їхньому виживанню. Тепла і доволі суха осінь дозволила активно розмножуватись гризунам. Рясні опади, які зазвичай випадають в осінній період, затоплюють нірки, але не сталось, як гадалось. Через що популяція гризунів тільки зростала. Також, завдяки теплій погоді, гризуни неохоче поїдають зернові принади з отрутою та надають перевагу соковитим травам та посівам озимих. Особливо це стосується регіонів, де не було опадів, оскільки зелені корми дають шкідникам необхідну вологу. В багатьох прифронтових регіонах, де активні бойові дії, наразі відсутні рейди карантинних служб і агрономів, які здійснювали моніторинг і заходи труїння мишей до повномасштабної війни. Тому тут найгірша ситуація з мишами на землях, що не обробляються. Власне звідти і йде основна міграція гризунів на поля.

Через припинення аграрного виробництва у зоні бойових дій на колишніх полях щільно почав рости бур'ян, який частково

є харчовою базою для мишей і робить мишей та місця гніздування менш помітними для хижаків – маскує їх. Для мишей відкривається роздолля – обробітку ґрунту немає, нірки ніхто не знищує, створені всі умови для плодючості.

Така сукупність факторів кумулятивно сприяє росту чисельності гризунів. Зниження температури повітря та близькість зими, безумовно, погіршує умови існування будь-яких тварин, у тому числі мишей, і одночасно спонукає їх активніше шукати сприятливі умови для виживання – мігрувати у домівки та на позиції захисників, щоб знайти тепло і їжу, а також облаштувати нори.

Але є сподівання, що зменшення чисельності гризунів загалом у природі має відбутись з настанням морозів. З початком серйозних морозів до 90% мишачої популяції вимерзне. Також, у природі є певний баланс взаємоадаптації, відомий під назвою "система хижак-жертва" або "популяційна хвиля". З часом, після значного збільшення чисельності жертв, хижаки все ж таки почнуть частіше зустрічати та впольовувати їх, що у перспективі сприяє росту вже чисельності їхніх популяцій і тиску на ріст популяції жертви. Тому "навала гризунів" не може бути вічною [2].

Таке інтенсивне розселення вимагає рішучих дій. **Винищувальні заходи включають у себе три основні методи:** хімічний (заснований на застосуванні отруєних принад і газоподібних речовин), фізичний (використання механічних знарядь лову і знищення), біологічний. Потрібно використовувати усі дозволені препарати, оскільки за високої чисельності це найбільш дієвий спосіб контролю. Втім, навіть розкидання отруйних принад не може повністю вирішити проблему через небажання гризунів харчуватись ними. Також, ефективним є глибока обробка ґрунту з оборотом пласта, а от дискування має гірший ефект [3].

Однак, поряд з нашествиям мишей, ми зіткнулися зі значним скороченням деяких популяцій гризунів, які опинилися під загрозою зникнення. Деякі види, що охороняються в Україні, мають широке поширення, але Україна знаходиться на західній межі їх ареалу. Ці види не визнані на глобальному рівні такими, що знаходяться під загрозою зникнення. Однак є деякі види, ендемічні для українських степів, і вони можуть легко зникнути, якщо щось піде не так.

Бабак – улюбленець українців, мешканець степів, що "віщує" прихід весни і є символом Луганської області. Оскільки основні популяції бабаків мешкають у Харківській та Луганській областях, можемо припустити, що російська збройна агресія позначилася на житті цілком миролюбних тварин, які споконвіку жили в українських степах. Потенційні загрози для бабаків у цьому регіоні – будівництво

укріплень на територіях колоній бабаків, інтенсивні артилерійські обстріли та мінування.

Ховрах крапчастий. Є кілька колоній ховрахів крапчастих неподалік від місць, які зазнали сильних артилерійських і повітряних обстрілів. Інша загроза полягає в потенційній деградації середовища існування: обидві колонії процвітали завдяки випасу худоби. Випас на пасовищах має вирішальне значення для ховрахів: їм потрібні пасовища з низькою травою, а скорочення випасу призводить до заростання пасовищ високою травою. *Ховрах малий* нині зберігся лише на окупованих територіях України. Колонії ховрахів малі й ізольовані, легко руйнуються будь-якими діями (зокрема будівництвом укріплень і бомбардуванням).

Бойові дії точилися в районах, де мешкає *сліпак подільський*, наслідки цих боїв невідомі. Коли окупанти будували рубежі оборони в Нижньодніпровських пісках на Херсонщині, могли знищити оселище *сліпака піщаного*; тут трапляється приблизно 60–70% усієї відомої світової популяції *мишівки Нордмана*.

Більшість популяцій *хом'яка звичайного* знаходиться в мирних регіонах України. Ті, що існували поблизу Миколаєва та Харкова, могли постраждати. Найбільша популяція *європейського хом'яка* в Україні була в Криму. Найбільша чисельність *сірого хом'ячка* в Україні була якраз в регіонах, де тривають бойові дії. Інтенсивні артилерійські обстріли перетворюють поля на місячний пейзаж і можуть серйозно зашкодити окремим популяціям сірих хом'ячків.

В Україні *сліпачок звичайний* знаходиться під охороною, і приблизно 90% його популяції розташовано в Криму, 5% – у Херсонській та Запорізькій областях, ще 5% – у Луганській. У місцях точилися запеклі бої, колонії були невеликими і могли постраждати або навіть зникнути через вибухи та будівництво укріплень і траншей.

Багато видів дрібних ссавців, що охороняються, мають фрагментарне поширення, займаючи невеликі та ізольовані колонії. Чим менша колонія, тим більша ймовірність її знищення під час війни. Більші снаряди та ракети можуть легко знищити цілу колонію деяких видів одним вибухом. Траншеї становлять загрозу майже кожному виду дрібних ссавців, що охороняється. Деградація оселищ є постійною загрозою. Час покаже, а моніторинг триває [1].

Література:

1. Русін М. Загрози російського вторгнення для охоронюваних дрібних ссавців в Україні. Ukraine War Environmental Consequences: URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/threats-of-russian-invasion-for-protected-small-mammals-in-ukraine/> (дата звернення: 21.11.2023).

2. Смагіна А. Навала мишей в окопах: що відбувається і що робити? URL: <https://rubryka.com/article/navala-myshej-v-okopah/> (дата звернення: 22.11.2023)

3. Герасименко І. Лускунчик для аграрія: чи треба боротися з гризунами на полях? Agravery.com: <https://a.gravery.com/uk/posts/show/luskuncik-dla-agraria-ci-treba-borotisa-z-grizunami-na-polah> (дата звернення: 22.11.2023).